

עריכה מקצועית, מונחת בקרן זווית

יש משהו בתרבות היהודית האוטנטית המנוגדת לעבודה מקצועית. "אלעס איז ה-משל און דער נמשל אייז געלט" אומרים בשם הרבי מסאטמר, 'אמרה' זו מבטאת תפיסה שאין דבר באמצע, או עבודת ה' נטו או "כסף (כי איזה עולם-הזה כבר יש חוץ מכסף) ומתוך זווית מפקחת זו, לא נקבל שפלוני באמת מתכוון ברצינות בעשייה כלשהי. תפיסה זו באה לידי ביטוי גם במין עקיצה שכיחה הנזרקת למי שמתייחס יותר מדי ברצינות למשהו: "נו... וכי נהיית 'מזרחניק'".

בחרתי בביטוי "מונחת בקרן זווית" במובן של "הנה היא שמורה בצד" אבל אינה נעולה בתיבה ואפילו אינה עומדת ברשות היחיד אלא זמינה היא וכל הרוצה יבוא ויטול. זו תחושה כלפי העריכה המקצועית; היא עומדת בצד, יש לה סבלנות, היא שמורה ואינה נפגעת, אבל היא גם זמינה לכל, וכל הרוצה, יכניסה לבית מדרשו ויפאר עמה את ספרי התורה שבעל פה.

הדגשת המקצועיות שבעריכה יש בה כדי להרתיע לקפוץ למים, אבל נדמה שמה שנדרש לעריכה מקצועית הוא אך ורק "אהבה ומסירות", במובן של לאהוב את הספר, או את הנושא שאתם עורכים - לא את עצמכם, לא את יכולתכם וכמובן, לא את המעמד החברתי שלכם. צריך רק ללמוד ולהכיר את המקום לקפוץ בו.

*

אתחיל בהגדרה מתומצתת לעריכה מקצועית ואחלק אותה לטכני ולאומנותי:

הטכני הוא: "הצגת דברי המחבר באופן המדויק ביותר והקרובה ביותר לכפי שיצאה מתחת ידו, ומסירתה במקסימום המידע הנדרש לקורא לעמוד על כוונת המחבר".

האומנותי הוא: "לספר את סיפור הטקסט". לכל טקסט יבש, יש סיפור חי, נושם וחיוני מאחוריו, העורך הטוב יודע להפנות זרקורים למילים, לביטויים שבוחר, הוא יוצר זיקה בין חלקי טקסט, בין טקסטים מקבילים של מחברים אחרים ובכך מקרבים את הלומד לחוויה שמאחורי המילים.

אני רוצה להציג היבט נוסף לעריכה תורנית מקצועית:

בעצם, כולנו לומדי תורה, לכל אחד יש מה לומר על השטקיל של הרשב"א, על ההבנה של רבי חיים, על הסתירה בדברי התוס', ומדוע שלא נוכל כולנו להתחיל ולערוך ספרי קדמונים, לציין את המקומות הקשים, לכתוב את התובנות שלנו, עם הערות והארות ולהאיר את עולם התורה. נשאר רק לדון האם ההתעסקות המרובה בעניין אחד, או בספר אחד, לא מהווה בחינה של ביטול תורה באיכות, או ביטול תורה בהיקף, או שמא בשביל פרנסה, או סתם בשביל לייצור 'מחייב', הותר הדבר.

אפשר שיש כאן עניין של טעם אישי, או הבדלים בתפיסה השקפתית, בשאלה מה אנו מחפשים בידיעת התורה? הרב סולוביצ'יק מבוססון אמר על רבי חיים: He was not interested in what says He (= הוא לא התעניין במה שכתוב, הוא התעניין בתוכן) זה סוג של אמירה קיצונית שמשקפת במידת מה את הלימוד הישיבתי. כמובן שזה עומד כניגוד לאמירה הבריסקאית הגריזי"ת "אייך זאג וואס איס שטייט" (= אני אומר את מה שכתוב), בכל זאת יש צד שווה ביניהם ובין

הרצאה בערב הסברה לקורס עריכת ספרים תורניים

רוב בתי המדרש הישיבתיים בכך שאין לנו את ההעזה אפילו לנסות לעמוד על סוף דעת כוונת הכותב, תפקידנו הוא לראות מה כתוב, להתעמק בהן ולהוציא תובנות מתוך דבריהם.

פילוסוף אחד כותב, שהערכה לחשיבה מסודרת ושיטתית, המבוססת על הכרת השורשים והבנת ההתפתחות של הדברים והסדרתם דבר דיבור על אופן, משתנית בין אדם לאדם. אבל כבר הוכח שאין הדבר כן, וכי כל אדם בונה לעצמו בסופו של דבר תפיסת עולם מסודרת בה משתלבים כל ידיעותיו על העולם עם ההיררכיה ברורה. ההבדל בין בני אדם, הוא עד כמה הם מנסים לחפור, להתעמק, לשבור מוסכמות, לבחון לחזור בהם עשרת מונים, וכך לבנות תפיסת עולם יותר מבוקרת וקרובה יותר למציאות.

אני לוקח את הדברים לעריכה התורנית. אפשר היה לומר שיש תלמידי חכמים שאין להם עניין בעריכה מסודרת, עקבית ושיטתית של ספרי הקדמונים, אדרבא, דרך הלימוד שלהם הוא משולל סדר ומבוסס על הבזקים, תגליות עצמאיות, זיכרון אישי, על 'פשטים' והתובנות ייחודיים המבוססים על 'צושטלים' אסוציאטיביים ויצירתיים להפליא ולפעמים אף בהצגת מידע חלקי ומצונזר. סוג לימוד כזה מעניין הרבה יותר כאשר החומר מבולגן, אין ציוני מראה מקומות, אין ספר מפתוח המספר על כמה שנעשה עד היום והכל צריכים למרי דחטי.

מה שאני בא לומר הוא שהתפיסה הפילוסופית של "העריכה התורנית המקצועית" נמצאת בצד השני של התיאור. זה מתחיל 'בספר המפתח למנעולי הש"ס' של רבי ניסים גאון, ממשיך "במסורת הש"ס" של רבי יהושע בועז, ההשלמות של רבי ישעיה פיק וציוני 'עין משפט' וזה ממשיך למדורי שינויי נוסחאות, מוסף רש"י, פרוייקט השו"ת, אוצר החכמה, שוטנשטיין ומתיבתא, שמגישים ללומד את רוב רובם של הידיעות הטכניות וסיכומים של הדיונים העיוניים השייכים לסוגיה הנלמדת.

היעד של 'העריכה התורנית המקצועית' היא להביא למצב בו כל הידע התורני זמין בצורה הקרובה ביותר לכפי שהם יצאו מתחת ידיהם של רבותינו, ולתת את הקישור למקורות ידע המשלימים ללומד את מה שחסר לו לעמוד על דברי רבותינו. כאשר אני מוסיף את המלה "מקצועית", כוונתי לשלול את העריכה המציפה את הלומד בידע אסוציאטיבי ללא סדר ומדרג, שזה המשך של סוג לימוד כזה שהזכרנו קודם.

*

אי אפשר להימלט מהשאלה "האם זה טוב ליהודים"? פרוייקט השו"ת כבר השיקה דף גמרא אלקטרונית עם מאות אלפי קישורים מבניים בתוך המילים. נמשיך בכיוון הזה, ונגיע למצב שבו הלומד יכול לבחור תוך כדי לימוד, לדוגמה "דיוקים בפשט על פי שיטת רבי נחום" והוא מקבל על כל מלה בגמרא וברש"י, את סיכום של כל הערות והדיוקים והמשתמע מהם שנעשה בעשור האחרון בעולם הישיבות, שנותחו ורוכזו על ידי צוות של עשרות ת"ח במשך עשור על פי שיטת הדיוקים של ר' נחום. הוא יוכל גם לבחור לימוד "פשטים", קושיות ותירוצים על פי הלמדנות הישיבתית או הבריסקאית או כל שיטה אחרת, ואף השוואות בין השיטות" וכך הוא מקבל קישור על כל מלה, את הדיוק במלה ואת ההוכחה הלמדנית שנאמרה בישיבות מכוח הדיוק הזה. וכך הלאה.

הרצאה בערב הסברה לקורס עריכת ספרים תורניים

אני מניח שמזווית של התפתחויות היסטוריות, לא נימלט מלהגיע למצב הזה, ואף אם יהיו עצירות פה ושם, המגמה הכללית לא תשתנה. אבל יש טעם לקיים איזה דיון על ההשפעה שזה עושה ויעשה למושג של לימוד התורה, ולהיערך לזה בהתאם. כן קיים דיון נקודתי על הפחתת העמל שגורם תרגום הש"ס.

*

אני רוצה לדבר על כמה נקודות בעריכה המקצועית.

אל תשקר. רוב האנשים משקרים, הם יוצרים לעצמם אינטרסים ושומרים עליהם במחיר של שקר וסילוף. לאחרונה פורסם על קבוצה של 30 חוקרים בכירים שהחליטו לבדוק ולערוך מחדש מחקרים שהיה להם עד מדעי במגוון של תחומים. עשה רושם שהפחד שאז בקרב החוקרים ורשימת התירוצים שהכינו מראש לכישלונות המחקר החוזר, ייתר את הבדיקה. בבריסק קוראים לזה "שוחד מצווה", לפעמים יש לך פשט ברשב"א, דיוק חזק, וזה לא מסתדר עם מקבילה של דברי הרשב"א במקום אחר, אז אתה פשוט לא מזכיר את המקבילה. וכהנה למאות ולאלפים.

כך את מעשיך ברצינות תהומית. לקחת משימה, תיישם אותם עד הפריט האחרון והשתדל שיהיה מושלם בלי לחפף. כל חניך מוסדות הלימוד החרדיים, חדור אמונה וכולו מופנם ברעיון שעולם הזה דומה לפרוודור, ושהאדם אינו באמת עושה דברים, הוא רק משתדל. לא נוכל לדמיין למשל את רבי דן סגל, או האדמו"ר ממחמסטרביקה, עורכים איזה רמב"ן באופן עקבי ושיטתי, מתעקשים לפענח מילים לא מובנות, הולכים לחפש איזה דפוס ראשון, איזה כתב יד, על מנת שקטע מסיום ייצא טוב יותר. אולי אני טועה, אבל תכנון מדויק, עבודה טכנית עקבית ושיטתית בכלל, ובעניינים דתיים בפרט מצריכה איזה אמונה במעשה ידי האדם.

הייה רגיש ואמפאטי כלפי הטקסט. כל אחד מכיר תלמידי חכמים שיכולים לשבת מול הגמרא ולהתנגן עשרות אם לא מאות פעמים איזה משפט של המשנה, הגמרא, או הלכה ברמב"ם. מה הם עושים בשינון הבלתי פוסק הזה? הם מנסים להתחבר רגשית למילים! זה בעיני הדרגה הגבוהה ביותר בהבנת הנקרא. ואתן לכך דוגמה:

המשנה אומרת באיזהו נשך, "המלווה סלע בחמש דינרים... אסור מפני שהוא נושך". רש"י במקום כותב על פי לשון הגמרה בהמשך: "**דשקל מיניה מאי דלא יהיב ליה**". בשוטנשטיין תרגמו: "מפני שהוא נושך, שנוטל מן הלוח יותר ממה שנתן לו" וציינו שזה על פי רש"י. גם את דברי הגמרא בהמשך הם תרגמו: "שנוטל ממנו דבר שלא נתן לו, כלומר יותר ממה שנתן לו". בעיני, מי שמתנגן על המשפט הזה כמה עשרות פעמים לא מסוגל לתרגם כך. הגמ' ורש"י ניתקו בדווקא את הקשר בין הריבית לקרן ובודדו את התוספת כלקחת כסף חדש ולא כתמורה. העורך בשוטנשטיין בא לשכנע את הלומד שחמש דינרים היא תמורה לא הוגנת לסלע, כי זה יותר. אבל הוא פספס.

אולי זה נקודה חשובה. לא יעזור לך להתנגן אלפי פעמים משפט, בלי לדעת מי כתב אותו ובאיזה הקשר. ואקח דבר אקטואלי מימים אלו. פורסם מכתב של הרב שטינמן הכותב "יתד נאמן צריכה חיזוק"

הרצאה בערב הסברה לקורס עריכת ספרים תורניים

וכו'. יבוא אדם, יתנגן ויתחבר למשפט הזה עשר דקות, ובסוף יקום ויתרום מכספו לעיתון כדי לקיים את דברי הרב.

ננס על גבי הגמל. מאות שנות מחקר ועבודות של מאות חוקרים קידמו את המחקר התורני באופן משמעותי כמעט בכל תחום. נתחיל **בחקר הנוסח**, במשנה, בירושלמי, בבבלי, ובראשונים – נעשה ונעשים עבודות ענק, ואי אפשר שלא להזכיר יד הרב הרצוג והמשך העבודה בפרויקט של פרידברג. העורך המקצועי צריך נגישות "לאוצר כתבי הידי התלמודיים" של הספריה הלאומית, ל"מאגר עדי הנוסח" של בית המדרש לרבנים, וכמובן לספר דקדוקי סופרים. נמשיך **בהכרת בתי המדרש של רבותינו**. ברור לכל אחד, שכאשר יתנו בידו לערוך קטע של החזון איש, בלי שיידע מי ומה היה החזון איש, הוא יבלבל בין החזון אי"ש לרב מבריסק. אין סיכוי שהעריכה שלו תהיה מבולבלת וחסרת טעם. יש לחזון אי"ש טעם וסגנון אישי. כך גם ישנם הבדלים בסגנון, בשפה, בטעם האישי בין הירושלמי, הבבלי, גאונים ובין הראשונים עצמם כמו הרמב"ן, הרשב"א, המאירי וכולי. גם כאן נעשו עבודות רבות חלקם מצויינות ויש לעשות שימוש בהם.

אני רוצה שתיקחו אתכם הביתה את ההפנמה שקיים עולם שלם שנקרא "עריכה תורנית מקצועית" והעוסק בתחום, צריך לטבול בו ראשו ורובו, וכך הוא יגיע להישגים רבים לתפארת עולם התורה. ואני גם יוסיף, שכאשר תיהפכו למומחים, התחושה שלכם כלפי המעמד החברתי שלכם יעלה, ותשימו לב שהחברים החלו להתקנאות.